Karaözü'nde
Kış Yarısı Eğlenceleri

Ahmet ÖZERDEM

Milletleri meydana getiren unsurlardan ve dayanışmayı gerektiren faktörlerden biri de geleneklerimizdir. Biz bunlara ne kadar uzak kalırsak benliğimizden o kadar çok şey kaybetmiş oluruz. Bir başka deyişle insanların geleneklerine dönük olması bir yerde kendisini bilmesi demek olur.

Geleneklerin milli olanı kadar mahalli olanlarıda vardır. Özellikle mahalli olanları çok çeşitlilik gösterir.

Karaözü'nde eskiye dayalı, tazeliğini kaybetmemiş olanlarından biri de 15 Zemheri (28 Ocak) de kutlanan kış yarısı eğlenceleridir. Zemherinin onbeşi deyip geçmeyin. Çok alımlı, çok renkli geçer. Rengarenk giysileri olur delikanlıların. Saltalar, libaslar, urbalar giyer çiğdem gibi gençler. Davullar çalınır, zurnalar öter bu gün için. Evet KIŞ YARISI EĞLENCELERİ'dir bu Artık soğuklar yakmıyacak, kavurmıyacak insanları bundan sonra kış. Donmıyacak sular eskisi kadar. Az ölecek ihtiyarlar bu günden itibaren.

NİÇİN KIŞ YARISI?

Her şeyden önce şiddetli soğuklardan kurtuldukları için yapılıyor. Eskilerin dedik lerine göre bu günden sonra soğuk kapıdan içeri girmezmiş. Ölçü oluyormuş bu Karaözülülere. Yiyecek iki birli olmalıymış. (1/3-Biri tüketilecek ikisi kalacak) Samanın yarısına gelinmeliymiş. Yakacakta yarı olmalıymış. «ÂDET-İ BELDE» diyorlar buna. Zemherinin 15 inde sabahtan akşama kadar sürer bu eğlence. Eğer bu gün için hazırlıklar yetişmemişse ondan sonraki iki gün içinde mutlaka yapılır. İstisnasız her yıl tekrarlanır aynı gün.

Günler öncesi hazırlıklar tamamlanır, iş bölümü yapılır. Tüm oyuncular o gün için hazır olur. Bunları bir araya kumpanya başı, idare amiri, ya da yönetici denilen bir şahıs getirir. Böylece kadro tamamlandı mı kıyafet hazırlığına geçilir. O gün Karaözü ev ev gezilir. Oyunlar oynanılır, eğlenilir. Bu oyuncular kendilerine verilen rolleri başarıyle yürütmek için tüm güçlerini sarfederler. Bir oldu bittiye getirmeden her yer gezilir.

Topluluk bu şekilde bir iş bölümü yapar.

Kadı : Bir tane
Gelin : En fazla üç tane
Efe : En fazla üç tane
Deve : Bir tane
Arap : Bir tane
Tilki : Bir tane
Kâtip : Bir tane
Ambar memuru : Bir tane
İdareci : Bir tane

Bunlara davul zurna eşlik eder. Bu sanatkârlar Karaözü'de her zaman bulunur.

Topluluğun en ağır işini kadı yüklenir. Kadı; gerek tip itibariyle, gerekse hareketleriyle becerikli, şakacı olan yetişkinlerden seçilir. Kendine has alışılmamış bir kıyafeti vardır. Hareketleri sınırlı değildir. İstediği muzipliği yapar.

Kadıyı oluşturmak için iki metre uzunluğunda ve bilek kalınlığında bir düz sopa alınır. Sopanın orta gerisine t şeklinde kepek bir yastık konur. Sicim ve telle sıkıca bağlanır. Hazır sopa kadı'nın Çatalının (bacaklarının) arasına sıkıştırılır. Kadı bu yastığın üzerine oturtulur. Düşmesin diye uzun bir sicimle koltuk altlarından boynuna bağlanır. Bu sopanın öne doğru uzantısı bir metre,arkaya uzunluğu da elli santimetredir. Böylece sopa ile yastık artık kadı'nın

→

bir parçası gibidir. Onunla oturur, onunla gezer.

Kadı'nın bundan başka çok uzun kendirden sakalı ve gene sivri uçlu kaba uzun bir bıyığı olur. Başında da bir kıllı çökelek derisi, döşünde bir ilan levhası asılıdır. İlanda okunsun okunmasın bir takım karalanmış harf dizileri vardır. Sopanın arkasında iri büyük davar çanları asılıdır. Kadı'nın böylece geldiği anlaşılır. Yüzüne un serpilir, saçları da beyazlaştırılır. Ancak kadı bu kadarla da kalmaz, sırtına ve döşüne kalın minder konulur., üstüne aba giydirilir. Böylece kadı'nın kıyafeti tamamlanmış olur.

Kadı her kapıya varır kurulur. O evde neler varsa onları ister. Daha çok fala bakar. Fal kişilerin ve ailenin durumuna göredir. Uydurur uydurur söyler. Eğer askerde ya da gurbette oğlu-kızı varsa «Yakında bir mektubun gelecek.» «Evlatlarının sağlık haberlerini alacaksın. Sana bir kısmet gözüküyor» gibi klasik fal lafları eder.

Kadı'nın istekleri arasında yağ, bulgur ve pastırma baş sırayı alır. Bir nüğü yağ bir çatı pastırma der. Yukarıdan yukarıdan istekte bulunur. İstediği kadar verilmese de istediği varsa mutlaka verilir. Zaten umduğu yerine gelmezse kalkmaz. Ev sahibi de kapıyı kadı'nın suratına kapatamaz. Halk derhal tepki gösterir. Kadı'nın başına bilhassa çocuklar çok toplanır. Bunları dağıtmak istediği zaman kalkar bir döner. Bu dönüşte elleri sopanın ucunu tutar vaziyettedir. Böylece daha kolay ve seri dönmeyi sağlar. Dönüşte arkadan artan sopanın ucu nu çocuklara çarpar. Bu korkudan çocuklar derhal dağılır. Kadı yapısı ve özelliği ile ço cukların korkulu rüyasıdır. Bunları yaparken bir takım homurtular çıkarır. Bu arada argo konuşmalara daha çok yer verir. Örneğin: Kadı istediğini vermiyenlere «(Ya buçuk nüğü yağ ya şuna bir zağ), (Lebine lübüne, leblebi koyayım cebine, kuş gözü perçin vurayım .... ne), (Yar dibine yatmışsın, kurbağadan korkmuşsun, kurbağa senin amelin, bunu sana .... rım), (Kayanın başında bir tarlanız var taşlıca, bunu sana .... başlıca)» der. Bu gibi lafları özellikle gün görmüş ihtiyarlara söyler.

GELİN: En fazla üç tane olur. İyi oynayan delikanlılardan seçilir. Topluluğa renk katar. Mahalli oyunlar oynar. (Çifte telli, ortalık oyunları gibi). Kıyafetleri ve giysileri biçimli ve alımlıdır. Giyimde eskiler taklit edilir. Herkes giyimini kendisi hazırlar.

Eskiden iyi giyen yemeni giyermiş. Kun dura bir elin parmaklarını geçmiyecek kadar azmış. Daha sonraları buna rağbet etmediler. Ne bulurlarsa onu giyiyorlar. Ayaklarında yerli elden örme, işlemeli, diz kapağına kadar uzun yün çorap olur. Gelinin şalvarı golf pantalon gibi topuğa kadar uzundur. Kutnudan üç etek zıbının üzerine

Göz mü Dayanır

Kanlı felek gelip beni mi buldun
Bu kadar dertlere diz mi dayanır
Sekiz aylık körpe kuzumu aldın
Dağlar taşlar ağlar düz mü dayanır
Resim bile çektirmedim hatıra
Ne bileyim ecel gelip götüre
Hasta edip yataklara yatıra
Yanıyor yüreğim buz mu dayanır
Hasta diye haber salan olmadı
Yollar uzak diye gelen olmadı
Felek öcün aldın yalan olmadı
İçin için yandım öz mü dayanır
Seher yeli eser dallar sallanır
Şeyda bülbül gülü görse dillenir
Gözüm yaşı akar akar sellenir
İlkbahar sonbahar güz mü dayanır
SEFİL GÜLHANİ der yüzüm gülmüyor
Zehra Sofular'da kaldı gelmiyor
Mektup yazdım kanlı felek salmıyor
Oturup ağlasam göz mü dayanır

GÜRÜNLÜ
Sefil Gülhani

Not: Bu ağıtı 1972 yılında 8 aylık iken ölen kızım Zehra için yazdım

salta, ya da yeşil çuha giydirilir. Bunun, kırmızı-siyah desenlisinin sırma ile işlenmişini giyen gelin tüm dikkatleri üzerinde toplar. Simli işlemeli ve kollu olanlarını da kullanırlar. Gelin başına kırmızı fes giyer. Fesin üzerine ya beyaz ya da abaniye derler sarı renkte poşu bağlanır. Bunun üzerine özel hazırlanmış duvak, çatal iğne ile tutturulur. Duvağın ön tarafına beyaz, arka tarafına da kırmızı poşu atılır. Duvağın yapılışı bir esasa bağlıdır. Tavuk telekleri çeşitli renklere boyanır. Bunlar biçimlice süpürge gibi dağılmıyacak şekilde altından bağlanır. Kırmızı beyaz poşuların ortasına tutturulur. Bu böylece fesin üstüne oturtulur. Gelinin alnını dolduracak şekilde urup siyeç ve penezden oluşan süs eşyaları dizilir. Bunların hepsine birden tepelik denir. Gelinin eline akşamdan kına yakarlar. Elleri kınalıdır. Oynarken bariz şekilde gözükür.

EFE: Toplulukta en fazla üç tane olur. Bunlarda kıyafet birliği yoktur. Birinin giydiğini öbürü giymez. Ortak denilebilecek bir tarafları bellerine kadar siyah ya da siyaha yakın renkler giymeleridir. Ayaklarına meşin çizmeler giyerler. Bacaklarında elden dokunma eski Tomarza tipi yün siyah şıvga (dar şalvar) üstlerine de sırma işlemeli saltalardan, yeleklerden giydirilir. Yeşil çuhalardan çepken de olabilir. Bunların altında drıl denilen kalın çizgili ve yakasız kemik düğmeli işlik olur. Bellerinde enli kırmızı büyük Tosya ya da Acem şalından bir kuşak bağlıdır. Bunun pöçüğü ya sağa ya da sola doğrusarkar. Efenin her şeyi bu kuşak içindedir. Patlasın patlamasın bir iki Karadağ toplu tabanca, çapraz sokulmuş Çerkez Kaması. Ellerinde Teke Bıçağı dedikleri eski kılıçlardan biraz daha küçük döğme bıçaklar bulunur. Efenin başında poşularla bağlı püsküllü bir fesi olur. Yapma çengel bir bıyığı vardır. Yüzüne makyaj yapılır. Efe de gelinle birlikte oynar. Vazifesi gelini korumaktır. Eğer efe uyanık durmazsa delikanlılar gelinin duvağını kaçırırlar. Efenin boynunda asılı çapraz bir de torbası bulunur. İçinde kül ya da talaş vardır. Oynarken tüfeği hedefe alır. Ağzı ile tüfeğin sesini taklit eder, ve arkasından da aynı yere bir avuç kül savurur.

Topluluğun renkli simalarından birini de deve teşkil eder. Deveyi üç kişi oluşturur. Bir hafif merdiven alınır. Orta yerine bir tane yastık konur. Bu merdiven iki tane delikanlının omuzuna oturtulur. Her tarafını kapatacak biçimde alacalı, elden dokuma yün tahta perde örtülür. Hafif bulgur, tokmaklarının ya da büyük iri orağın üstüne bir post geçirilir, devenin başına benzetilir. Bunun boyun kısmına iri davar çanlarından takılır. Öndeki delikanlının eline verilir. Bunlar önlerini görmezler. Devenin boynunda bir ip vardır. Bununla idare edilir. İdare edene seymen denir. Deve daha sonraları arapla birlikte girmiştir topluluğa. Bunları eskiden düğünlerde oynatırlarmış.

Baştan sona siyah elbiseler giyen, elini yüzünü de siyaha boyadığı için topluluğun ilginç bir şahsiyeti olan arap, tanınmıyacak halde, gelinin koruyucusu, Efenin yardımcısı rolündedir. Bu bir tane olur. Rastgele bir kıyafeti ve buna paralel de bir davranışı vardır. Sadece dişleri ve gözleri ışıldar. Elleri ve yüzleri yağlı kara ile boyanmıştır. Gelin ve Efe ile birlikte oynar. Boynunda soldan sağa atılmış içi kül dolu bir torbası vardır. (Aynı hareketleri efe de yapar.) Sol elinde TUMTA (bu tüfeğin markasıdır) tüfek olur. Sağ eli de kül torbasının içinde oynar. Bazan boş tüfeği rasgele bir hedefe doğrultur «Pofff..» diye bir ses çıkarır, hemen akabinde sağ eliyle hazırladığı külü doğrulttuğu noktaya savurur.

Birde tilkileri vardır bunların. Sade az özenli bir kıyafete sahiptir. Başında bir fes, bunun iki kulak hizasına dürülmüş ayrı iki fes konur, üstüne poşu bağlanır. Böylece tilkiye benzetilmeye çalışılır. Culfada dokunmuş çizgili bir şalvar, işlemeli ya da işlemesiz alacalı, dize kadar uzun bir çift yün çorap, ayağında hafif bir ayakkabı, üst tarafı kısa motgomer cinsinden giysiler giydiril-

→

miş, sırtına da kuyruğu yere değecek cinsinden iri bir tilki derisi tutturulmuştur. Gelinlerin duvağını kaçıran olduğu zaman izlerini takip eder Toplulukla birlikte oynar.

Bütün bu kişiler hem oynar, hem de kapı kapı dolaşarak bulgur, yağ pastırma gibi şeyleri toplar. Toplanan zahire ve yiyeceklerin sorumluluğu Kâtip'in üzerindedir. Önceden bir zahire ambarı tesbit eder. Burasını kilimle döşer. Toplanılan şeyler cinsine göre küme küme buraya yığılır. Tahıllar ölçek, para da miktar olarak deftere geçirilir. Paralar Kadı'ya ve Geline verilen bahşişlerdir.

Bütün bu topluluğu bir kişi yönetir. Kış yarıcılarını adım adım takip eder. Yönetici fazla şeyler toplayabilmek için ne lazımsa onu yapar. Mesela zenginlerin evlerinde, kahve önlerinde ve mahalle meydanlarında fazla oynatır. Belirli kişileri takip eder. Gelinleri onların yanlarına götürür, ellerini öptürür.

O gün Karaözü'de bir canlılık, bir hareket vardır. Adeta bir bahar havası içinde yüzer. Her ev, topluluğun, kendi kapısına gelmesini sabırsızlıkla bekler. Yapacakları esprileri ve verecekleri bahşişleri ayarlarlar. Oyuncular sokak ve meydanlarda oynarlarken seyircilerde damlarda ve saçaklarda bu topluluğu seyrederler.

Herşey bitip oyun sona erince, toplanılan yağ, bulgur ve pastırma ile yağlı bir pilav pişirilir. Tüm oyuncular ve köy çocukları oturur yerler. Toplanılan şeylerin geri kalanları da fakirlere dağıtılır. Eskiden Tayyare Cemiyeti'ne, Hilali Ahmer'e verirlermiş. Daha sonraları giderek bu düzen bozulmuş, toplanılan şeyler sadece oyuncular arasında bölüşülmeye dönüştürülmüş, bir ticaret kaynağı haline getirilmiştir.

Yaralar Beni

Gönül arz'eyliyor dosta gitmeğe
Aman Allah yolum karalar beni
Ölem de kurtulam elin dilinden
Yuyalar kefene saralar beni

Evleri var Gürcistan'dan ta öte
Yar gele yâreme merhemler kata
Mezarım üstünde göğ otlar bite
Meğer çift koşalar süreler beni

Ben Allah'tan gelen kazadan kaçmam
İrakip elinden badeler içmem
Âlem bir yan olsa ben yardan geçmem
İster arz'edeler vuralar beni

Bu dünyada hiçbir iyi kalmamış
Yaralı sineme cerrah gelmemiş
Kömür gözlüm sana mâlum olmamış
Yatmağa koymuyor yaralar beni

HÜSEYİN'im eyder can göğe ağmaz
Hak'tan emr'olmazsa ırahmet yağmaz
Bu ellerin sözü hiç bana değmez
İllâ dostun sözü yaralar beni

XIX. YÜYYIL
Akkaşların HÜSEYİN

Karaözü'de Kış Geceleri ve Eğlenceleri

Ahmet ÖZERDEM

Eskiler köy kahveleri nedir bilmezler. Herkes kendine kafadar kişilerin odalarında toplanır, burada otururlar, konuşulur ve eğlenilir. Oyun oynanır. Fincan oyunu bunlardan biridir. Buna Ferfana da denilir. Odalarda bulunanlar iki gruba (takıma) ayrılır, bu oyunu karşılıklı oynarlar. Beş-sekiz tane fincan alınır, ters çevrilir, altına bir yüzük konulur. Yüzüğü bir grup saklar, öbür grup bulmaya çalışır. İkincisinde gruplar değiştirilir. Saklayan takım bulmaya, bulması istenilen de saklamaya geçer. Bu iş beş-yedi ya da dokuz defa tekrar edilir, hangi takım daha fazla bulduysa o galip ilan edilir.

Mağlup olan takım önceden ne kararlaştırıldıysa onu yapmak zorundadır. Örneğin bir tavuk, bir hindi, ya da bir oğlak kesilir. Kesilen hayvan ertesi akşam hazır olmak üzere pişirilir. Akşam vaktinde oturup hep birlikte yenilir. Bu iş bitince yeni bir oyun oynanmaz. Biraz metal (masal) satılır (anlatılır). Aynı gruplar arasında şu bilmeceler söylenir:

Deve tabanı
Zıngıl zebani
Ev ev gezer
Bilmez yabanı
(TERAZİ)

Paltosu yeşil
Elbisesi kırmızı
Düğmesi siyah
(KARPUZ)

Benim bir kalbur kızım var
Hepsinin başı kırmızı
(KİBRİT)

Sarı sarı sarkar
Düşerim diye korkar
(KAYSI)

Birbirine benzer
Birbirinden güzel
(DENİZ — GÖKYÜZÜ)

Dam ardında dama bağlı,
Kökleri yere bağlı.
(KABAK)

Kara tavuk dalda yatar,
Dal kırılmış yerde yatar.
(ZEYTİN)

Başı kalın ucu ince,
Han evine varsın gelsin,
Varsın gelsin.
(İĞ)

Ufacık mezar,
Dünyayı gezer.
(GÖZ)

Dam üstünde dana oynar,
Het dedim gene oynar.
(DOLU)

Sakalı var mertten,
Kekeği var etten,
Şimdi gelir görürsün,
Güle güle ölürsün.
(HİNDİ)

Uzun uzun urgancık,
Ucunda bir gök boncuk.
(KENDİR)

Küçük kazanın aşı tatlı olur.
(CEVİZ)

Hey maniki maniki,
Oğlu uşağı oniki,
Manikinin azığı,
Yerde çakılı kazığı.

(CULFA)

Dama çıktım,
Darı saçtım,
Sayamadım,
Eve kaçtım.

(YILDIZ)

Het dedim,
Hüt dedim,
Ocak başından
Git dedim.

(KEDİ)

Dağdan gelir,
Taştan gelir,
Bir kükremiş
Arslan gelir.

(SEL)

Ezildi büzüldü,
İki duvara dizildi.

(DİŞ)

Benim bir dükkânım var:
Üstü kadifeci,
Ortası uncu,
Altın oduncu.

(İĞDE)

Dağdan gelir taştan gelir,
Bin kunkulu eniştem gelir,

(ARSLAN)

Dalda sandık asılı,
İçinde un basılı.

(İĞDE)

Benim bir dedem var,
Kırk tane beyaz gömleği var.

(LAHANA)

Akşam olur birbirine çatarlar,
Sabah olur ikisi birden kalkarlar.

(KİRPİK)

Dışı mermer taşı,
İçi beyler aşı.

(YUMURTA)

Lamba düştü is dedi,
Yere düştü tan dedi,
Bunu ara bul dedi.

(İSTANBUL)

Kıldan ince,
Kılıçtan keskin.

(SIRAT KÖPRÜSÜ)

Attım ama âriftir.
Her yemekte zariftir.
Burnu kıllı heriftir.

(SOĞAN)

Attım rafa
Bir kuru kafa.
Yemesi tatlı,
Maymun suratlı.

(HİNDİSTAN CEVİZİ)

Hanım içerde,
Saçı dışarda.

(MISIR)

Geriden baktım bir taş,
Yanına vardım bir ayak, bir baş.

(KOYUN)

Bir finki finki kuyruğu,
İki bakı bakı gözü,
Bir takı takı ayağı,
İki diki diki kulağı var.

(EŞEK)

Benim bir kızım var:
Kafası çaputtan.

(ÇIRALIK-İDARE LAMBASI)

Ağ konak içinde
Sarı sultan oturur.

(YUMURTA)

Minareden attım kılıcı,
İstanbul'a düştü bir ucu.

(ŞİMŞEK)

Ağkonakta sarı kız oturur.

(YUMURTA)

Benim bir keçim var,
Bas boğazını kes,
Yine kalkar yürür.

(ÜZÜM ÇÜRÜĞÜ)

Minare minarenin üstünde,
Kanare kanarenin üstünde,
Onun üstünde bir ocak,
Bunu bilmeyen ölecek.

(LAMBA)

Kara kediyi kuyruğundan asarlar.

(EKMEK SACI)

(Devamı sayfa 21 de)

İBRAHİM ASLANOĞLU'NUN
Yayınlanmış Eserleri

1- Divriği Şairleri
2- Cıvıltılar
3- Her Yönden Sıvas
4- Aşık Veysel
5- Sıvas Halk Şairleri Bayramı
6- Aşık Seyit Türk
7- Külhaşzade Rahmi

KARAÖZÜ'DE

(Baştarafı sayfa 11 de)

Başı çöp gibi,
Ortası küp gibi.
(NOHUT)

Dışı kazan karası,
İçi peynir sarısı.
(TURP)

Benim bir kara koyunum var:
Tepenin bir yüzünü yayılır,
Bir yüzünü..
(TRAŞ MAKİNASI)

Gece gider düşmez,
Gündüz gider üşenmez,
Beline kuşak kuşanmaz.
(IRMAK)

Dam üstüne sac koydum,
Geleni geçeni ac koydum.
(ORUÇ)

Yeşil atlas
Suya batmaz.
(ZEYTİN YAĞI)

Dam üstünde dana böğürür.
(DOLU)

Benim bir gelinim var:
Gelenin elini öper,
Gidenin elini öper.
(KAPI TOKMAĞI)

Uzak yerde olay oldu,
Haberi buraya duyuldu.
(MEKTUP)

gücünü
maziden
alan
istikbale güvenle bakan

TÜRKİYE
VAKIFLAR
BANKASI